

KUMANLAR

Bizanslılar ve Latinler tarafından
Kıpçaklar'a verilen ad
(bk. KIPÇAKLAR).

KUMANOVA

Makedonya Cumhuriyeti'nde
tarihî bir şehir.

Makedonya'nın kuzeyinde önemli bir kısmını Arnavutça konuşan müslümanların oluşturduğu, günümüzde 60.000'in üzerinde nüfusa sahip bulunan Kumanova, Vardar nehrine karışan Kriva suyunun küçük bir kolu üzerinde, Üsküp'ün 35 km. kadar kuzeydoğusunda engebeli bir düzlükte kurulmuştur. Makedonya ile Sırbistan arasındaki ana karayolu ve Selânik-Üsküp-Niş-Belgrad demiryolu üzerinde yer alır. Osmanlı döneminde (1395-1912) Edirne ve Filibe'den Köstendil, Eğri Palanka (Kriva Palanka) yoluyla Üsküp'e ve daha ileride Arnavutluk içlerine uzanan ve buradan geçen yol bugünkünden daha önemliydi. Kökeni Ortaçağ'a kadar uzanan Kumanova, XIV. yüzyılda tarihî Zegligovo bölgesinde bir köy olarak Velbužd (Köstendil) Prenslığı'nin bir parçası idi. XVI. yüzyıl boyunca gelişerek müslümanların hâkim olduğu bir yerleşim yeri haline dönüştü. Şehrin adı, XII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar bu bölgeye yerleşen Kumanlar'dan (Kıpçak Türkleri) gelir.

Kumanova'nın adına, yazılı kaynaklarda ilk olarak 923-925 (1517-1519) yılları arasında tutulmuş bir tahrir defterinde on dokuz Türk ve otuz üç hıristiyan hânedan oluşan bir köy şeklinde rastlanır (BA, MAD, nr. 170, s. 202). Kumanova'nın bir kasaba haline gelişi, XVI. yüzyıl başlarında Tatar Sinan Bey tarafından kubbeli büyük bir caminin inşa edilmesiyle gerçekleşti. Yeni Nögeriç Kilisesi gibi aynı karışık üslûpla yapılan ve inşa kitâbesi bulunmayan cami, Makedonya bölgesindeki Osmanlı mimarisinin en önemli örneklerinden birini oluşturur. 977 (1570) tarihli tahrir kayıtlarına göre Kumanova'da bir kısmının sonradan İslâmiyet'i kabul ettiği anlaşılabilir. Elli iki müslüman, on dokuz hıristiyan hânesi vardı. Bazı yörük toplulukları da yöreye gelerek Aşağı Bektaşlı, Asılcılar, Baraklı, Çeltikçi, Kutlu Bey ve Yukarı Bektaşlı köylerini kurup yerleşmişlerdi (1570'te toplam 200 hâne, yaklaşık 1000 kişi). Bölge, büyük oranda Bulgarca-Makedonca ve Sırpça konuşan hıristiyanlarla iskân edilmiş, Kumaniçevo, Turkovce ve

Vragoturci köylerine yerleşen ilk Türkler olan Kumanlar ise bu nüfus içinde asimile olmuştur.

Evlia Çelebi 1665'te Kumanova'yı şematik ve eksik bir şekilde tasvir etmiştir. Ona göre Kumanova, Üsküp sancağına bağlı bir voyvodalık ve kadılık merkeziydi ve bir tekke, han ve hamamla birlikte 600 kiremitli ev mevcuttu. Hoş bir iklimi ve çarşıda güzel bir camisi vardı.

Osmanlılar'ın hıristiyan müttefik güçlerle yaptığı savaşlar sırasında 1689-1690'da Kumanova ve civarı, Piccolomini ve Valerio Zips kumandasındaki Avusturya birliklerinin işgali ve hıristiyan nüfusunun Avusturyalılar tarafından kıskırtılan Voyvoda Karpoş liderliğindeki isyanını Osmanlılar'ın şiddetli bir şekilde bastırması sırasında önemli ölçüde zarar gördü. Karpoş Kumanova kralı olarak adlandırılmış ve Avusturya imparatorundan resmî bir belge dahi almıştı. 1570 tahririnde zikredilen köylerden bazıları bu hadiselerden sonra tamamen ortadan kalkmıştır. XVII. yüzyılın son yıllarında Kumanova çok küçük bir kasaba olarak İtalyan haritacısı Giacomo Cantelli da Vignola tarafından 1689'da Roma'da yayımlanan haritada görülmektedir.

Bölge, Türkler'in yerleştiği köylerin müslüman nüfusunu kaybettiği XIX. yüzyılın başındaki Sırp isyanı esnasında yeniden zarar gördü. Boşalan yerlere daha sonra hıristiyan Bulgarlar-Makedonlar ve Sırp yerleştirildi. Aynı problemler sebebiyle, XVI. yüzyılda yavaş yavaş İslâmlaşmış olan Kumanova'nın batısındaki köylerin nüfusu da yarı yarıya azalmış ve buralara batı bölgelerinden göç eden Arnavut müslümanlar yerleştirilmiştir. Kumanova aynı şekilde karışıklıklardan da etkilenmiş olmalıdır. Pouqueville 1805'te Kumanova'da sadece 300 hâne tesbit etmiştir. 1860'larda Osmanlılar Kumanova etrafındaki bazı yeni köylere Kafkaslar'dan göç eden Çerkez göçmen gruplarını yerleştirdi. Aynı yıllarda Tanzimat döneminin vilâyet reformları esnasında Kumanova, merkezi Üsküp olan Kosova vilâyetinin bir kaza merkezi oldu.

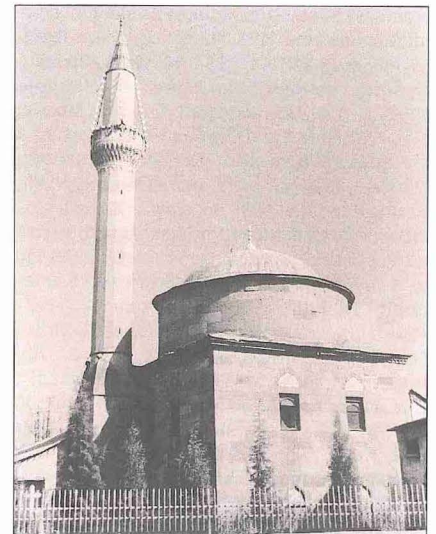
XIX. yüzyıl boyunca Kumanova hızlı bir şekilde gelişti. A. Boué, 1836'da 3000 kişilik nüfus ve 1858'de Avusturya konsolosu Georg J. von Hahn Kumanova'yı 680 hâne (300 müslüman, 350 hıristiyan Bulgar ve otuz Çingene), 3500 kişilik nüfusuyla hızlı gelişen bir kasaba olarak tasvir ederler. Kasaba, ticaret ve başta yün olmak üzere üretimin canlı olduğu geniş bir pazar alanına sahiptir. Büyük bir saat kulesi,

minareli iki camisi ve inşa halinde büyük bir kilisesi bulunmaktadır. J. von Hahn'a göre hıristiyan ahali halinden memnundur ve şikâyet edecek bir şey yoktur. Kumanova bölgesi, doksan kadarında Bulgar hıristiyanların ve diğerlerinde kısmen Türkçe konuşan müslümanların yaşadığı 134 köyü içine alır.

Özellikle 1888'de Selânik'ten Belgrad'da demiryolu inşası kasabanın hızlı bir şekilde gelişmesine yol açtı. *Kamûsü'l-a'lâm'*-da verilen bilgilere göre 1896'da Kumanova'nın nüfusu 4500 idi ve kasabada iki cami, bir rüşdiye ile bir ibtidâiyenin yanında bir medrese, iki tekke ve birkaç mektep bulunmaktaydı. Kančov'un oldukça güvenilir istatistiklerinde 1900 yılında kasaba nüfusu, çoğu Türkçe konuşan 6750'si müslüman ve 7780'i hıristiyan olmak üzere 14.530 kişiden oluşmaktaydı.

I. Balkan Savaşı esnasında 23 ve 24 Ekim 1912'de, Sırp vâliht prensi Aleksandar kumandasındaki üç Sırp ordu birliğiyle Osmanlılar'ın nizam ve redif askerleri arasında gerçekleşen Kumanova muharebesi Makedonya'nın siyasî kaderini belirledi (*Enciklopediya Jugoslavije*, V, 450-451). Bölge sonradan Yugoslavya olan Sırp Krallığı sınırlarında kaldı. II. Dünya Savaşı'ndaki Bulgar işgali ve Tito idaresinin sosyalist Yugoslavya'nın kuruluşunun ardından kasaba yerel bir sanayi merkezi olarak gelişti. Türk ahalinin çoğu 1950'lerde Türkiye'ye göç etti. Bunların yerleri hemen Arnavut müslümanlarla

Kumanova'da Tatar Sinan Bey Camii (M. Kiel fotoğraf arşivi)

dolduruldu. 1990'dan sonra Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanmış ve 1996'dan itibaren bölgedeki yerel idare Kumanova, Lipkova ve Staro Nagoričane olmak üzere üç ayrı belediyeye ayrılmıştır. 1994'teki nüfus sayımında 89.626 nüfuslu (23.579 hâne) Kumanova Belediyesi'nin şehir nüfusu 64.191, köy nüfusu 25.431'dir (Popovski, s. 232). 2001 yılında bölgede cereyan eden savaştan sonra, özellikle Lipkova Belediyesi'ne ait çoğu müslüman köyler tahrip edilmiş, camilerin büyük bir kısmı hasara uğramıştır. Günümüzde Kumanova'daki tek cami olan ve İslâmî hayatın merkezini teşkil eden Tatar Sinan Bey Camii, XVI. yüzyılın sonlarına ait ve büyük bir kısmı yıkılmış olan Kaçanikli Mehmed Paşa'nın Kumanova'nın hemen kuzeyindeki Tabanovce köyündeki kubbeli camisiyle civarındaki Yeni Nögeriç'te yer alan büyük kiliseye ilâveten tamamı XV. yüzyılda Osmanlı ve Bizans-Slav üslûplarının karışımı olarak inşa edilmiş bir grup köy kilisesi bölgenin geçmişle olan bağıni oluşturur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 170, s. 202; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 562-563; G. J. von Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik*, Wien 1861, s. 56; J. Ivanov, *Severna Makedonija*, Sofia 1906, s. 111, 180, 220; K. Kostić, *Naši Novi Gradovi na Jugu*, Beograd 1922, s. 121-123; Ž. Stanislavljević, *Kumanovska Bitka*, Beograd 1951, tür.yer.; A. Stojanovski, *Gradovite na Makedonija od Krajot na XIV do XVII vek*, Skopje 1981, s. 59-90; a.m.f., "Kumanovo, naseba so dalečno minato", *Istoriја-Spisanie na Sofuzot na Društva na Istoričarite na S. R. Makedonija*, IV/1, Skopje 1968, s. 101-103; J. Trifunovski, *Kumanovska Oblast, Seoska Naselja i Stanovništvo*, Skopje 1974, tür.yer.; a.m.f., "Isčezla seoska naselja u Kumanovskoj Oblasti", *Vranjski Glasnik*, VII, Vranje 1971, s. 292-300; a.m.f., "Srednjovekovna Sela u Kumanovskoj Oblasti", *Glasnik Srpskog Geografskog Društva*, LII/2, Beograd 1972, s. 123-126; L. Bogojević, "Kumanova Do- layındaki Kimi İslam Mimarisi Eserlerinin İden- tifikasyonu" (ed. H. G. Majer v.dğr.), *Ars Turci- ca*, München 1989, I, 165-168; Vlado Popovski, *Opštinite vo Republika Makedonija*, Skopje 1998, s. 230-233, 236-238, 335-337; Machiel Kiel, "Armenian and Ottoman influences on a group of villages churches in the Kumanovo district", *Zbornik za Likovne Umetnosti*, VII, Novi Sad 1971, s. 247-255; a.m.f., "Some Little-known Monuments of Ottoman Turkish Architecture in the Macedonian Province", *GDAAD*, sy. 4-5(1976), s. 161-166; M. Sokolosi, "Kumanovo i Kumanovsko vo Tekot na XVI vek", *Prilozi-Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite*, VII/2, Skopje 1976, s. 57-81; Kämüsül'a'lâm, V, 3738; J. Ferluga, "Kumani", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 449; A. Urošević, "Kumanovo", a.e., V, 449-450; a.m.f., "Kumanovsko Polje", a.e., V, 451; J. Luković, "Kumanovska Bitka", a.e., V, 450-451.

MACHIEL KIEL

KUMAR

(القمار)

Kumar kelimesi Türkçe'ye Arapça'daki kumârdan (aş. bk.) geçmiştir. "Şans ve becerinin birlikte veya tek başına söz konusu olduğu bir olay yahut yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu üzerine bahse tutuşma ve bu yolla kazanç elde etme" şeklinde tanımlanabilen kumar, türü ve şekli toplumlara ve dönemlere göre değişiklik gösterse de esas itibarıyla haksız kazanç, mal ve zaman israfı, irade zafiyeti ve toplumsal çözülme gibi bir dizi olumsuzluğa yol açtığı için dinler ve temel ahlâk öğretileri tarafından yasaklanmış ve kınanmıştır. İslâm dininin temel yasaklarından biri de kumar yasağıdır.

Hemen her toplumda farklı şekillerde de olsa yaygınlığı bulunan ve insanlık tarihinde kökü hayli eskilere kadar uzanan kumar Kuzey Afrika, Mısır ve İran gibi bölgelerin yanı sıra İslâmiyet öncesi Hicaz-Arap toplumunda da hem eğlence hem kazanç aracı olarak yaygındı. Câhiliye döneminde kumar yoluyla kazanç sağlamaktan utanan soylu Araplar onu eğlence için oynar ve kazandığını fakirlere dağıtırken çoğunluk kumarı mal kazanma amacıyla oynar, hatta kumara olan düşkünlükleri sebebiyle bütün mal varlığını ve aile fertlerini tehlikeye attıkları olurdu. En yaygın usul "meysir" adıyla anılan, üzerinde pay ve risk değerleri yazılı, her birinin ayrı ismi olan belirli sayıda- ki ağaç çubukların çekilmesi şeklindeki ve âdetâ kurumsallaşmıştı (hayli karmaşık görünen bu usul hakkında geniş bilgi için bk. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, III, 53-65). Ancak Araplar arasında Akra' b. Hâbis gibi meysiri kınayan ve yol açtığı olumsuz sonuçlara dikkat çekenler de vardı.

İslâm dininde inanç ve ibadet esaslarının yanı sıra ferdin beşerî ilişkilerinin ve sosyal hayatının belli ölçüler ve düzen içinde olması, kötülüklerden korunması da önemlidir. Bunu sağlamak için de Kur'an'da ve hadislerde davranışlarda hâkim olması gereken temel hukuk ilkelere ve ahlâkî değerlere sıkça atıfta bulunulmuş, kötü davranışlardan belirli örnekler yasaklanmıştır. Bu amaca yönelik olarak getirilen düzenlemenin dinî metinler kadar insanlığın ortak sağduyusuna ve kolektif şuuruna uzanan kökleri vardır. Kazançta karşılıklı rızanın esas alınması, kötü alışkanlıkların kınanması ve irade eğitimine ağırlık verilmesi, haksız yollarla

mal kazanmanın ve zamanı boşa harcamanın, bunun uygulama örneklerinden biri olarak da kumarın yasaklanması böyledir.

Kur'an-ı Kerim'de, "Sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından büyüktür" açıklaması ile kumar kınanmış (el-Bakara 2/219), daha sonra inen bir âyette de kesin bir yasaklama getirilmiştir: "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, şarap ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık -bunlardan- vazgeçtiniz değil mi?" (el-Mâide 5/90-91). Âyette geçen "meysir" kelimesi, ilk planda Câhiliye'de yaygınlığı bulunan kumar âdetine atıf şeklinde görünürse de şarap yasağında olduğu gibi burada örnek üzerinden bir davranış türünün ve ortak illete sahip benzer çeşitlerin yasaklanması kastedildiğinden İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu âyetteki meysiri kumar olarak açıklamıştır. Öte yandan Kur'an'da kumarın şarapla birlikte zikredilmesi, içki ve kumarın insanlığın yakasını kurtarmakta zorlandığı iki temel kötü alışkanlık olduğuna da işaret eder. Dinin amelî hayata ilişkin hükümleri konulurken insan davranışlarında mubah oluş esas alındığından hangi tür davranışların serbest ve helâl olduğunun sayımı yapılmayarak sadece sınırlı yasaklamalar getirilmekle veya davranışların sakıncalı yönlerine işaret edilmekle yetinilmiştir. İslâm'da oyun ve eğlencenin ilke olarak helâl görülüp diğer bazı yasaklamalarla birlikte kumar yasağının getirilmesi böyledir. Bunun için de kumar genel serbestlikten istisna edilmiş bir yasaklamadır. Günah ve yasak oluşturu Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoyması, insanlar arasında düşmanlık doğurması, zulüm ve haksızlığa sebebiyet vermesi gibi gerekçelerle açıklanmıştır.

Abdullah b. Ömer ve bir grup tâbiîn âlimi, âyette geçen meysir lafzının içeriğini oldukça geniş tutarak kazanma ve kaybetme riski taşıyan her oyunun, çocukların oynadığı çeviz oyununun bile kumar olduğunu söylemiştir (Âcurrî, s. 75-82). Hanefiler'den Cessâs, âyetteki meysirin satranç ve tavla ile veya her türlü kumarla açıklandığını kaydettikten sonra onu, bilinmez bir sonuca yahut kur'aya bağla-